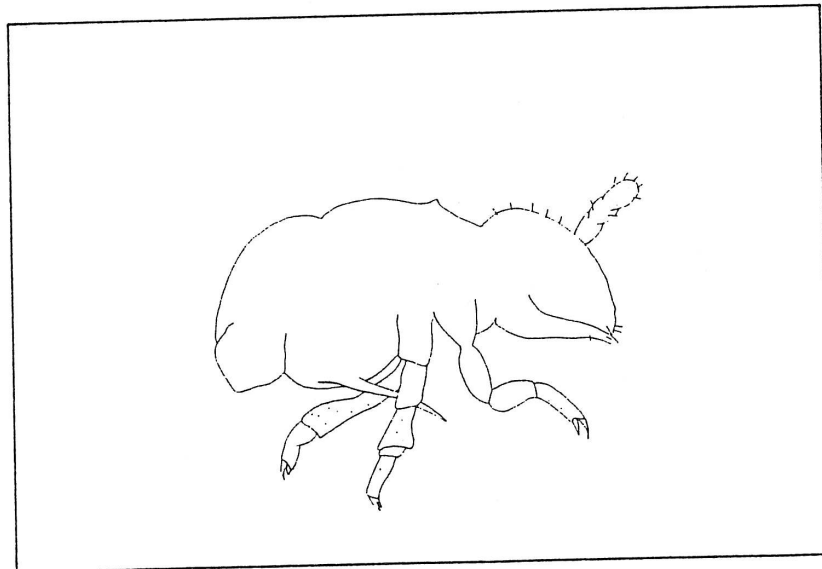

Az István-Lápai-barlang Collembola faunájának vizsgálata

Szakdolgozat

Spielmann Edit

1992 Budapest
Eötvös Lóránd Tudományegyetem
Természettudományi Kar

BIOLÓGIA-KÉMIA szak

Tartalom	Oldal
1. Bevezetés	1
2. A munkaterület környezetének jellemzése	3
2.1. Az István-lápai-barlang földrajzi fekvése	3
2.2. Az István-lápai-barlang	4
2.2.1. Az István-lápai-barlang fekvése	4
2.2.2. Az István-lápai-barlang felépítése	7
2.2.3. A barlang vizei	8
2.2.4. Az István-lápai-barlang klímája	8
2.2.5. A barlang kutatásának története	9
2.2.6. Antropogén anyagbevitel a barlangban	9
3. A vizsgálat módja	10
3.1. A csapdák elhelyezése	10
3.2. A csapdák felépítése	12
3.3. A csapdák cseréje	13
3.4. A gyűjtőhelyek leírása	14
4. Eredmények	21
4.1. A barlangban előforduló Collembola fajok és azok elterjedése	21
4.2. Kvantitatív vizsgálatok – eredmények és diszkusszió	29
4.2.1. A Collembola fajok térbeli eloszlása a barlangban	29
4.2.2. A csapdák anyagának összetételét és mennyiségét	33
befolyásoló tényezők	
4.3. A barlangban előforduló egyéb állatcsoportok	35
5. Diszkusszió	40
5.1. Az István-lápai-barlang és az István-barlang Collembola	40
faunájának összehasonlítása	
5.2. A vizsgálati módszerről	44
6. Összefoglalás	45
7. Irodalomjegyzék	48
Függelék – táblázatok	

1. Bevezetés

A barlangbiológia, a barlanglakó élőlényekkel – különös tekintettel az ottani gerinctelen faunára – foglalkozó tudomány. Ennek megfelelően a denevérek kutatása nem tartozik a szakterülethez. A barlangbiológia vagy biospeleológia tudományágának Emil Racovitâ, román származású természettudóst tekinthetjük, aki 1920-ban Kolozsvárott megalapította a világon az első barlangtani intézetet. ?

Magyarországon az első barlangi élőlényekkel foglalkozó tudós Frivaldszky János, korának, a XIX. századnak egyik legnagyobb zoológusa volt. 1932-ben jelent meg Dudich Endrének, az aggkeleki Baradla-barlang faunáját feldolgozó áttekinthető munkája, amely a tudományos biospeleologia és egyben a produkcióbiológia kezdetét jelentette. Ugyancsak ebből az időszakból származik az Abaligeti- barlangnak Bokor Elemértől, és a Mánfai-kőlyuk Gebhardt Antaltól származó monográfiája.

Az első hazai barlangbiológiai laboratóriumot 1958-ban a Baradla-barlang Róka-ágában Dudich Endre vezetésével hozták létre. Ezekben, valamint az elkövetkező években megtörtént több jelentős barlang biológiai szempontokból való feldolgozása. E munkák elsősorban Loxsa Imre nevéhez fűződnek.

A zombolyok, függőleges aknabarlangok élővilágát kutatva Bajomi Dániel rámutatott arra, hogy a barlangok a barlangi élőlények számára éppoly jó életteret nyújtanak, mint a vízszintes barlangok. Új távlatokat nyitott meg a tudományos kutatás számára víz alatti barlangok feltárása. A Baradla-Alsó-barlang feltárása során a vízalatti járatokban bukkantak egy barlanglakó gilisztafajra. Ez a lelet a barlangbiológiában az évtized felfedezése volt.

A Bükk-hegység barlangjai biológiai szempontból csak részben kutatottak. A Lillafüred környéki barlangok Arthropoda faunájának felmérését Loxsa Imre végezte 1969-ben, de az István-lápai-barlang feldolgozása – tekintettel a barlang technikailag nehéz voltára – nem történt meg.

Az István-lápai-barlang kutatásában barlangkutatóként 1988 óta részt véve és a barlangot ismerve lehetőségem volt arra, hogy ezt a feladatot elvállaljam és így hozzájárulhassak mind a barlang tudományos dokumentációjához, mind pedig a magyarországi barlangok biospeleológiai kutatásához.

Köszönetnyilvánítás

Az alábbi munka létrejötte sokak segítségének és támogatásának volt köszönhető, akiknek ezért köszönettel tartozom.

Ezúton szeretnék köszönetet mondani Dr. Loksa Imrének, hogy e témát jelölte ki számomra, valamint megköszönni mindazt a szakmai és gyakorlati segítséget, melyet a munka készítése során nyújtott, s mely nélkül e dolgozat nem készülhetett volna el.

Nagymihály Zoltán a barlangi munkák során nyújtott értékes gyakorlati segítséget, rendelkezésemre bocsájította a munkában szerepő térképeket, az István-lápai-barlang geomorfológiájára és hidrológiájára vonatkozó adatokat, és vállalta a kézirat egyes részeinek kritikus áttekintését.

Maucha Gergely és Szilágyi Zsuzsa a megerősített barlangi anyaggyűjtésben részt véve nyújtottak segítséget.

Maucha László és Dr. Lénárt László a rendelkezésemre bocsájított irodalommal támogatták a munkát.

Dr. Dózsa Farkas Klára és az Állatrendszertani Tanszék dolgozói a fényképek elkészítésében voltak segítségemre.

Dr. Gerhard Bretfeld a Collembola fajok meghatározásában segített és felhívta a figyelmet az Arrhopalites pygmaeus jelenlétére.

Külön köszönöm Jochen Schwarznak a gyakorlati munkálatokban való együttműködését és szakmai valamint stilisztikai kritikáját a kézirat fogalmazása során.

Mindannyiuknak szeretnék ezúttal még egyszer köszönetet mondani.

2. A munkaterület környezetének jellemzése

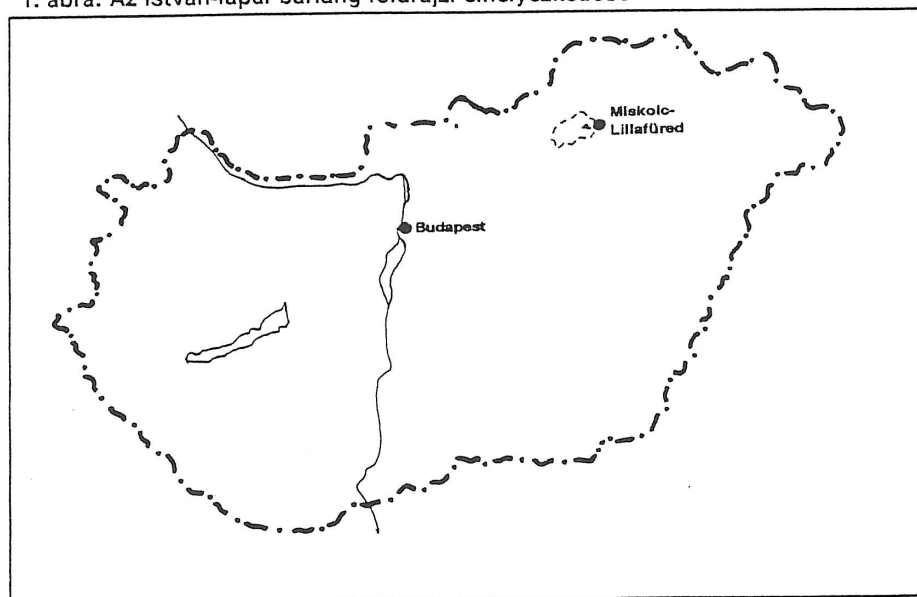
2.1. A Bükk-hegység

A Bükk-hegység az Északi-középhegységnek meredek lejtőkkel 500 méter magasság fölé emelkedő, jól elhatárolható része. Északról a Bán-völgy, keletről a Sajó-völgy, délről a Borsodi Mezőség, nyugatról pedig a Tarna-völgye határolja. A hegység tömegét a karbon, perm, triász kifejlődésű, zömében üledékes kőzetek adják, melyek vastagsága több ezer méter.

A kréta végi alpi hegységképződés idején az üledékréteg álló völgbe, majd dél felé átbuktatott redőkbe gyűződött. A miocén során a tenger ismét elöntötte a területet, majd a pliocén és pleisztocén során a hegység tömege kiemelkedett. A miocén végén már megkezdődött a karsztosodás. Először fedett karszt, majd a pliocénban a mészkövet fedő kőzetek lepusztulása után nyílt karszt jött létre. A felszíni vízfolyások jelentős része a felszín víznyelőin illetve a kőzet repedésein keresztül a hegytömeg belsejében jut el a forrásokig. A Bükk-hegység jelenlegi felszínét ennek megfelelően a karsztos formakincs uralja. A felszínen víznyelők, tőbrök vagy lágák, a hegy belsejében barlangok, a völgyekben időszakos és állandó források találhatók.

A barlang környékének természetes növénytársulása mezotroph - eutrotroph mészkedvelő bükkösökből áll. Több helyen kisebb-nagyobb telepített lucfenyő monokultúra található.

1. ábra: Az István-lágai-barlang földrajzi elhelyezkedése

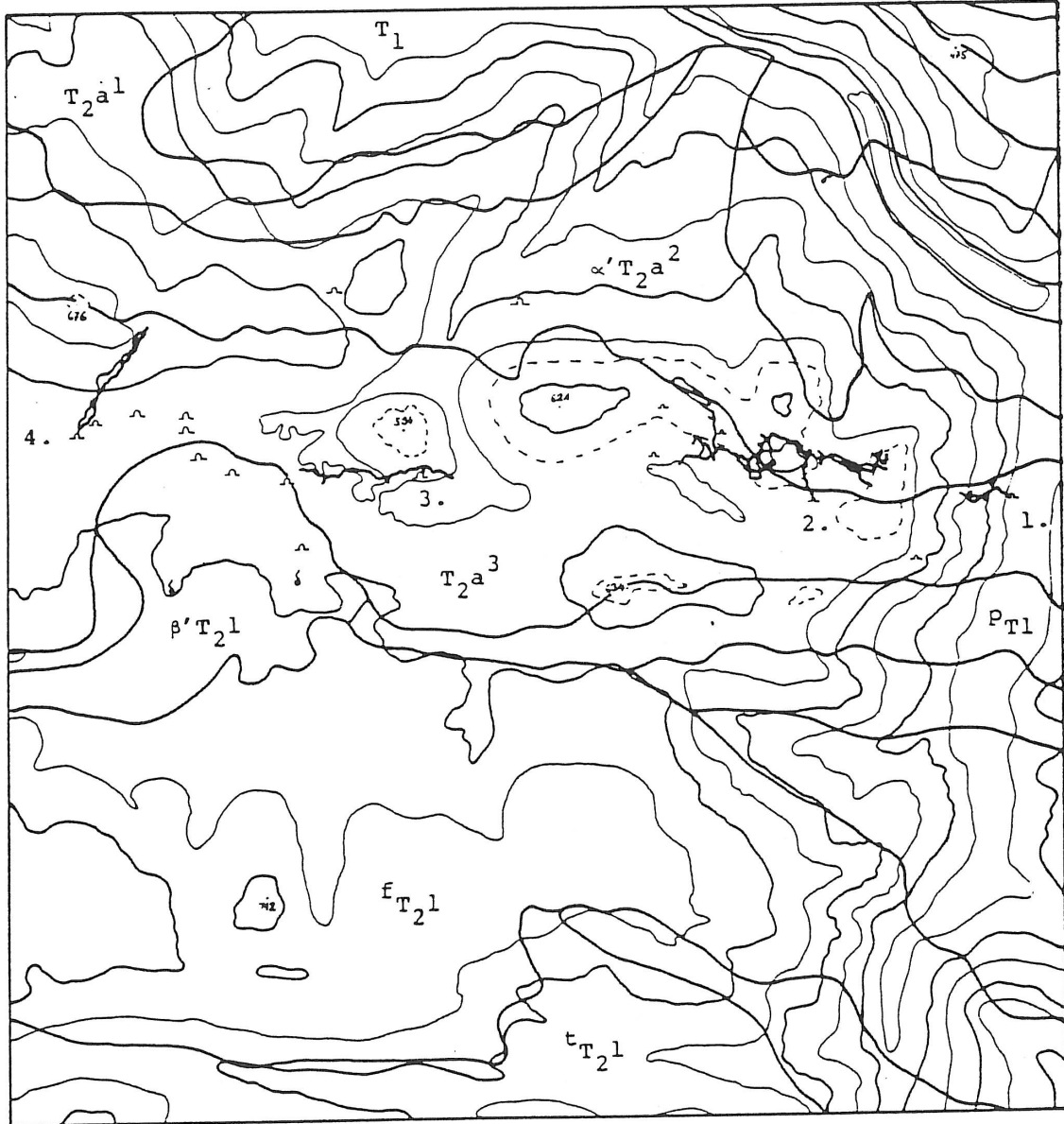

2.2. Az István-lápai-barlang

2.2.1. Az István-lápai-barlang fekvése

A barlang a Bükk-hegység Nagy-Fennsíkjának északkeleti peremén, az északról a Garadna-, keletről a Szinva-völgy által határolt hegységtömbben helyezkedik el. A barlang foglaló kőzete az a triász anizuszi mészkőszáv, amely közel K-Ny-i irányban, a felszínen 300-1000 méter között változó szélességben, meredek rétegekben húzódik (lds. 2. ábra).

A jól karsztosodó kőzetekben számtalan víznyelő és átmenőbarlang alakult ki, melyek feltehetőleg egy rendszert alkotnak (lds. 2. ábra). A barlangrendszer eddig ismert legnagyobb tagja a Létrási-Vizes-barlang (2200 m), a Szepesi-barlang (1660 m), az István-lápai-barlang (4500 m) és a nagyközönség számára kiépített István-barlang (350 m). Az említett barlangok feltehetően összefüggő vízrendszert alkotó vizei a Szinva-völgy forrásaiban jelennek meg. Az István-lápai-barlang és az István-barlang végpontjai között a távolság mintegy 250 méter, a pontos összefüggések kutatása jelenleg is folyik.

alaprojz

m = 1:20000

2.ábra Az István-lápai-barlang környékének földtani felépítése
(Balogh K. 1963 után)

Jelmagyarázat

☐	$f_{T_2 1}$	"Fennsiki mészkő"
☐	$\beta'_{T_2 1}$	Diabáz, porfirit, kvarcporfir és tufáik
☐	$t_{T_2 1}$	Tűzköves szürke mészkő, helyenként dolomit
☐	P_{T_1}	Sötetszürke palaösszlet, homokkő-, tűzköves mészkő- vagy kovabetelepülésekkel
☐	$T_2 a^3$	Jól rétegzett fehér mészkő
☐	$\alpha_{T_2 a^2}$	Porfirit, diabáz és tufáik
☐	$T_2 a^1$	Szürke dolomit
☐	T_1	Alsó-triász általában

1. István-barlang
2. István-lápai-barlang
3. Szepesi-barlang
4. Létrási-Vizes-barlang

2.2.2. Az István-lápai-barlang felépítése

Az István-lápai-barlang bejárata 554 méter tengerszintfeletti magasságban nyílik. A jelenleg ismert járatok K-Ny-i kiterjedése 670, É-D-i kiterjedése 330 méter. Legnagyobb mért mélysége 244,36, járatainak összhosszúsága 4500 méter felett van.

A barlangot meredeken, a közetrétegek dőlését követően futó aknasorok, és egymás felett több szintben elhelyezkedő közel vízszintes járatok bonyolult rendszere alkotja. Az aknarendszerek hossza 200 métert, átmérőjük 1-10 métert ér el. A 200-230 méteres mélységben elhelyezkedő fő járatrendszer nagyméretű termekkől, és az azokat összekötő keskenyebb, de nagy magasságú folyosókból áll. E járat két fő részre osztható. A Keleti-ág, az István-barlang felé mutató járatrendszer több ponton is szifonokkal ér véget. A Keleti-ág felső részei – szinte a felszínig felnyúló aknarendszerei – csak hegymászó technikával járhatóak. A felsőbb részek morfológiailag és korukat tekintve is eltérnek az alsó barlangrészekől. Cseppkövekben gazdagabbak, a járatok falát helyenként porlékony, fehér mészkő alkotja. A felszín közelébe felnyúló járatok elkeskenyedve, vakon végződnek. Mindezt összevetve elmondhatjuk, hogy a felső járatok a barlang ősbibb, szenilis részét alkotják.

A Nyugati- vagy Patakos-ágra jellemző a sóderes, durva homokos kitöltés, ez főként a szifonok körül ér el tekintélyes vastagságot. Ez a kitöltés nem állékony: a víz folytonosan mossa, szállítja a szemcséket. Megfigyelhetők mangán-oxiddal bevont kavicsok, és ez a mangánbevonat borítja sok helyütt a falakat is, ezért több járat fekete színű. A folyó, örvénylő víz jellemző formákat alakított ki: nagy, időszakosan vízzel telt medencéket, örvénylési üstöket, a falfelületeken áramlási kagylókat és éles, oldott sziklapereket. A Nyugati-ágban több szifon is a végét jelentené a barlangnak, de a szifonok egyrészt nem állandóan telítettek, másrészt ismert a kerülőjáratuk, melyen át a lezárt szifon mögé juthatunk. Kivételt képez a IV.-szifon, melynek vízszintje erős ingadozást mutat ugyan, de a barlang ismert története során még nem vált szárazzá. A Nyugati-ágban több feltárt és még feltárás alatt lévő felső járat található, s bejárásukhoz hegymászó technika szükséges.

A barlang geomorfológiájának, kitöltéstípusainak vizsgálata további kutatásokat igényel.

2.2.3. A barlang vizei

A barlang vízrendszerét felülről beszivárgó, átfolyó illetve alulról felemelkedő vizek egyelőre nehezen áttekinthető rendszere alkotja. A vízszintes ágban időszakos vízfolyás, barlangi patak található, mely több helyütt elűnik a barlangban. A barlang ismert szifonjai alulról, a sóderes, vízáteresztő aljzaton keresztül töltődnek fel. Erre nagyobb esők után, hóolvadáskor kerül sor. A barlangi patak szintemelkedése és a csepegés erősödése késéssel követik a felszíni csapadéknövekedést. E késés mértéke a közethasadékok aktuális telítettségétől függ, néhány órától mintegy egy hétig változik. A barlangban szállított vizek nagyságrendje a mérések idején 0-8 l/sec volt.

Lycopodiumspórával illetve fluoreszcenciával történt vízfestések alapján kimutatható összefüggés mutatkozott az István-lápai-barlang valamint az Anna-, Szent-György-, Tavi- és Soltészkeri-forrásokkal.

2.2.4. Az István-lápai-barlang klímája

A barlangban a hőmérséklet változása – a bejárat szakasztól eltekintve – nem követi a felszín hőmérsékletváltozásait. A levegő hőmérséklete megfelel a terület évi középhőmérsékletének. A bükki barlangok magyarországi viszonylatban hidegnek számítanak, az István-lápai-barlangban a hőmérséklet 8°C körüli értéket mutat. A levegő relatív páratartalma megközelítően 100%, az aktív vízfolyások mellett elérheti a teljes telítettséget. A barlangban – a végpontok kivételével – állandó, a bejárat közelében erős légáramlás észlelhető. Nyáron a légáramlás iránya a barlangban befelé irányul, míg télen ez ellentétes irányú, bár a megfigyelések szerint ez megfordulhat. Külön vizsgálatok a barlang levegőjének pollen, spóra és pormennyiségére vonatkozóan nem történtek, de a tapasztalatok alapján, miszerint a barlangban az allergiás tünetek megszűnnek arra következtethetünk, hogy mennyiségük a légtérben igen csekély. A barlang klímájának vizsgálata további vizsgálatokat igényel.

A LÉNÁRT (1983-1984) által végzett radioaktivitás vizsgálatok alapján megállapítható, hogy az István-lápai-barlangban a radon bomlásából származó alfa-sugárzás mértéke alacsony, a levegőben 0,7 Bq/m³, a vízben 0,2 Bq/m.³

2.2.5. A barlang kutatásának története

Az István-lápai-barlangot 1964-ben fedezték fel a Herman Ottó Barlangkutató Csoport tagjai egy eltömődött víznyelő megbontásával. 1970-ig közel két kilométernyi járatrendszer vált ismertté. Az 1970-es években a Miskolci Nehézipari Műszaki Egyetem Tudományos Diákkörének Barlangkutató Csoportja feltérképezte a barlangot és geológiai, hidrológiai megfigyeléseket végzett. 1978-tól a kutatások új szakasza kezdődött el, a barlang felsőbb részeinek feltárásával újabb, kilométernyi nagyságrendű járatok váltak ismertté. A barlangot vaslétrák, kötelek segítségével könnyebben járhatóvá tették, megteremtve ezzel a tudományos kutatás feltételeit. A barlang jelenleg a Bükki Nemzeti Park kezelésében áll, s fokozatosan védett barlangnak minősül. A barlang térképének elkészítése, az újonnan felfedezett részek feltérképezése mellett folyamatban van a barlang hidrológiai kutatása – 1988 óta rendszeres vízmérési program folyik –, valamint fotodokumentáció készül a barlangról.

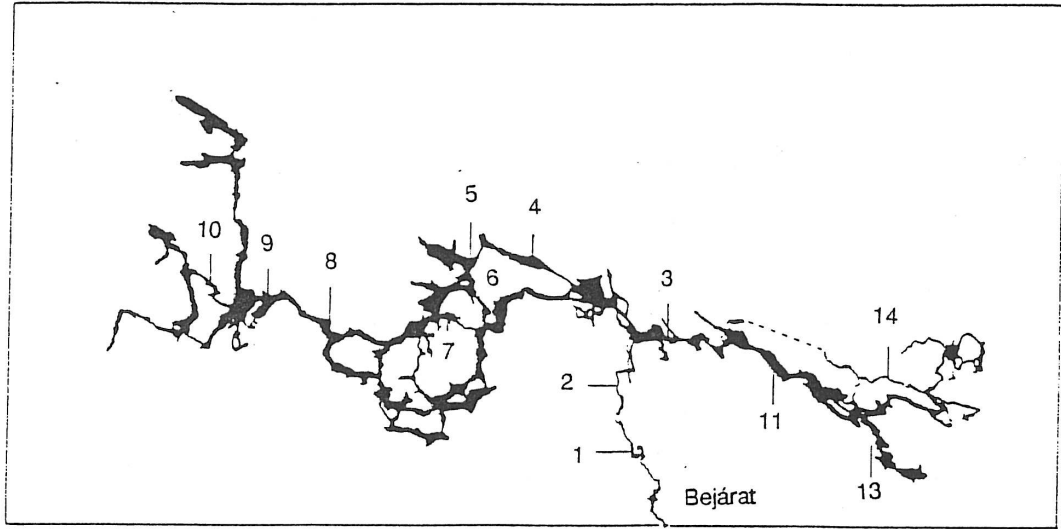
2.2.6. Antropogén anyagbevitel a barlangban

Az István-lápai-barlang korábbi és jelenlegi kutatása, illetve dokumentációja együtt jár az embernek a barlangban való jelenlétével. Mindemellett e barlang a barlangi sportturizmus egyik kedvelt célja, becslések alapján a barlangban évente mintegy 250-350 fő fordul meg, mindenekeztől hétvégeken. A barlangkutatók a kutatások kezdetén tudatában voltak annak a ténynek, hogy az ember jelenléte e rendkívül oligotroph környezetben a mikrofaunát befolyásolhatja. Annak érdekében, hogy ez a – elsősorban szervesanyagbevitelt jelentő – befolyás a lehető legkisebb szinten maradjon, a barlangkutatók számára egy, az Aknarendszer közelében lévő "Tábor-termet" illetve "WC-termet" jelöltek ki, melyek egyben a karbidlámpák tisztítására kijelölt helyek is. Ezek a pontok a barlang inaktív, száraz részében található. A karbidlámpák használatakor visszamaradt kalciumoxid, bár a környezet tápanyagviszonyait nem befolyásolja, de bázicitása révén a talajt lokálisan sterilizálja. A tapasztalatok azt mutatják, hogy a barlang látogatói e helyek meglétét figyelembe veszik.

3. A vizsgálat módja

3.1. A csapdák elhelyezése

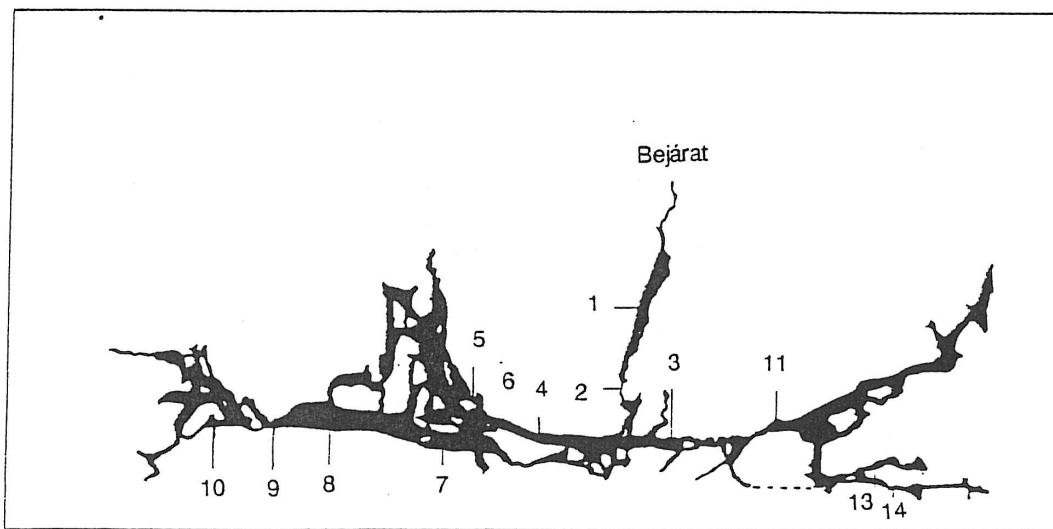
A vizsgálatok az István-lápai-barlangban 1991 július 5.-től 1992 február 15.-ig folytak. Összesen 29 darab Barbel-féle talajcsapda került elhelyezésre a barlang 13 pontján (lds.3. ábra). A hely kiválasztásánál több körülmény játszott szerepet. A csapdák lehetőleg egyenletes térbeli eloszlása mellett szempont volt a barlangi kitöltés minősége és nedvességtartalma is. Ugyancsak szempont volt az illető járatrész látogatottsága is. Egy adott vizsgálati helyen lehetőség szerint több csapdát helyeztem el. E módszerrel időegység alatt több állat zsákmányolható, illetve egy csapda – előre nem látható okok miatti – használhatatlanná válásakor is fennáll a lehetőség, az adott helyről értékelhető eredményt nyerni. Az egy vizsgálati helyen elhelyezett csapdák a kezdeti eredmények alapján együttesen kezelhetőnek bizonyultak. A kivételt jelentő esetekben az egyes csapdák anyaga külön került feldolgozásra.

alaprész

m = 1:5000

oldalnézet

Ny - K

m = 1:5000

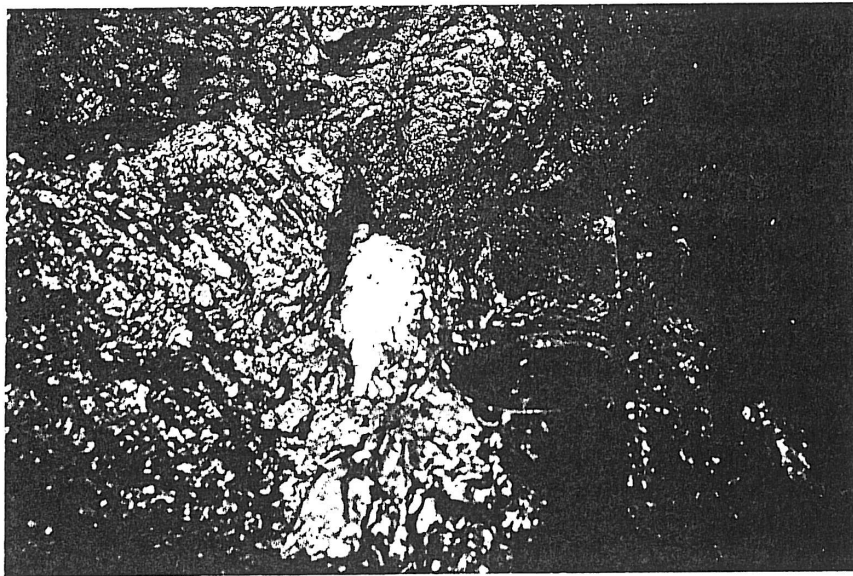
István-lápai-barlang

nmz

3. ábra: A gyűjtőhelyek elhelyezkedése a barlangban

3.2. A csapdák felépítése

A Barber-féle rovarcsapda egy, a talajba peremig leásott műanyag pohárból, az abban lévő nem párolgó oldóanyagból – etilén-glikolból –, illetve a csalétket – máj vagy sajtdarabot – tartalmazó üvegfalából áll, mely a folyadékban úszik, de a csalétek azzal nem kerül érintkezésbe. A barlangi környezet érintetlensége miatt a felszínen szokásos csapdateő használata itt nem indokolt (lds. 4. ábra).

4. ábra: A járat falán elhelyezett Barber-féle rovarcsapda

3.3. A csapdák cseréje

A vizsgálat időtartama alatt a csapdák cseréjére négy alkalommal került sor: Az első csere egy hónap múltán, augusztus 6-án, a második szintén egy hónap elteltével, szeptember 21-én történt. A harmadik ürítésre november 16-án, két hónap múltán, az utolsó, negyedik ürítésre pedig három hónappal később, február 15-én került sor. A csapdák anyagát a helyszínen 0,1 mm szemmagyságú szitaanyagon átszűrve, 80%-os etil-alkoholt tartalmazó alkoholos fiolába mostam át. A cserék során a csapdákban található etilén-glikol újra felhasználható, csak a friss csalétket és az alkoholt kell biztosítani. Az egyes csapdák anyagát tartalmazó fiolákat a származási helyet és a gyűjtési időt feltüntető azonosítósójelzéssel szükséges ellátni. A gyűjtött anyag további feldolgozása az Állatrendszertani Tanszéken történt (lds. 5. ábra).

5. ábra: A rovarcsapda cseréje a barlangban

3.4. A gyűjtőhelyek leírása

1. Az aknarendszer első harmada (-70 m)

- a) nedves, agyagos fal
- b) cseppkőorgona alatt

Az aknarendszer – révén a barlang bejárati szakasza – rendszeresen látogatott, de a látogatók e helyen nem tartózkodnak hosszabb ideig, jellemző rá az "átmenő forgalom".

2. Az Aknarendszer második harmada (-140 m)

- a) talaj, száraz agyag
- b) köves, agyagos fal

Az előbbi helyhez hasonlóan az ember jelenléte rövid időtartamra korlátozódik.

3. Régi-tábor-terem (-200 m)

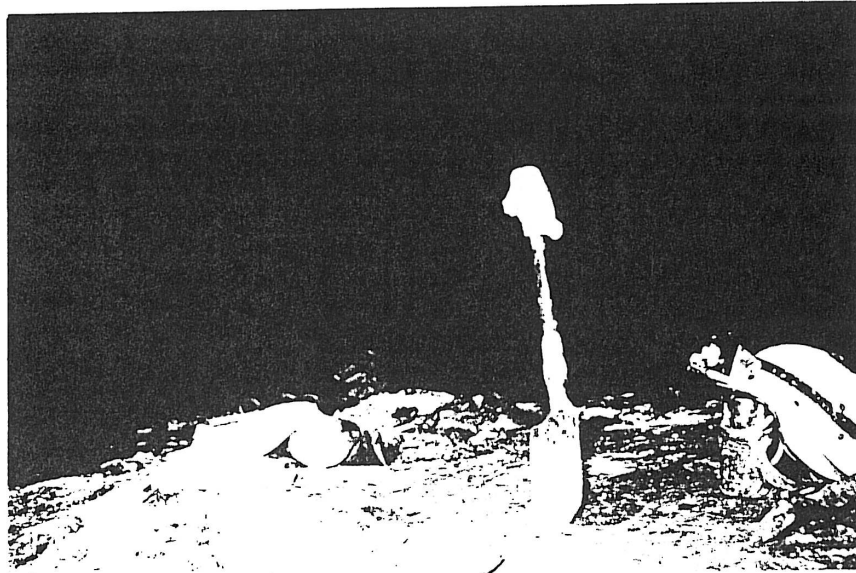
- a) talaj, száraz agyag
- b) talaj, nedves agyag
- c) talaj, nedves agyag

A bejárati szakaszt elhagyva a Keleti-ág bejáratánál található Régi-tábor-terem a barlangászok pihenőhelye. A felfelé tartó járatokból származó élénk csepegés az agyag aljzatban több helyütt pocsolyákat alakít ki, a víz a terem közepére szivároghatva ott elűnik.

4. WC-terem

- a) talaj, száraz agyag
- karbidolástól távol
- b) talaj, száraz agyag
- karbidoláshoz közel
- c) talaj, száraz agyag
- karbidoláshoz közel

A WC-terem az I.-szifon kerülőjében, egy extrém száraz agyagtekőben helyezkedik el. A karbidlámpák tisztítására is kijelölt helyen a keletkezett karbidpor fertőtlenítésre használható fel, mely módszer megegyezik az oltott meszes eljárással.

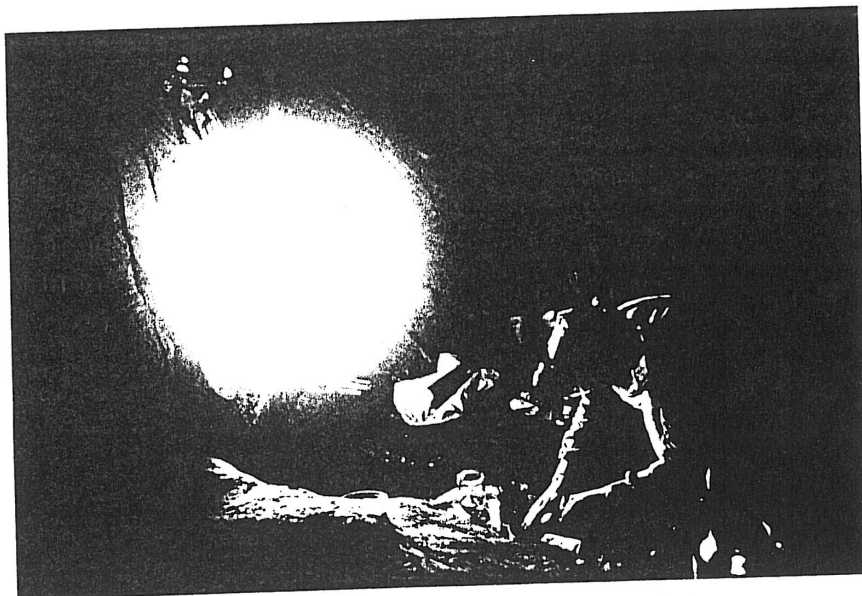

6. ábra: WC-terem

5. Tábor

- a) talaj, száraz agyag – konyha
- b) talaj, száraz agyag – alvóhely fülkéje
- c) talaj, száraz agyag – karbidolás alatt

A Tábor a barlangi expedíciók központja, az I.-szifon kerülőjében, vízgyűjtő hely mellett található. Az agyag egyengetésével két platót alakítottak ki: a belső rész alvóhelyül, a külső konyhaként szolgál. A barlang látogatói rendszerint hosszabb-rövidebb ideig tartózkodnak e helyen.

7. ábra: Tábor, konyha

6. Sárkányfal alja

- a) talaj, köves agyag – akna széle
- b) fal, köves agyag – cseppkőlefolyás

A Nyugati-ág felsőbb részeinek bejáratí szakasza – mint a további részek is – cseppkövekben gazdag, meredeken felfelé tartó járat. Ritkábban, többnyire sport-céllal látogatott.

8. ábra: Az István-lápai-barlangban

7. Patakmeder – száraz medence

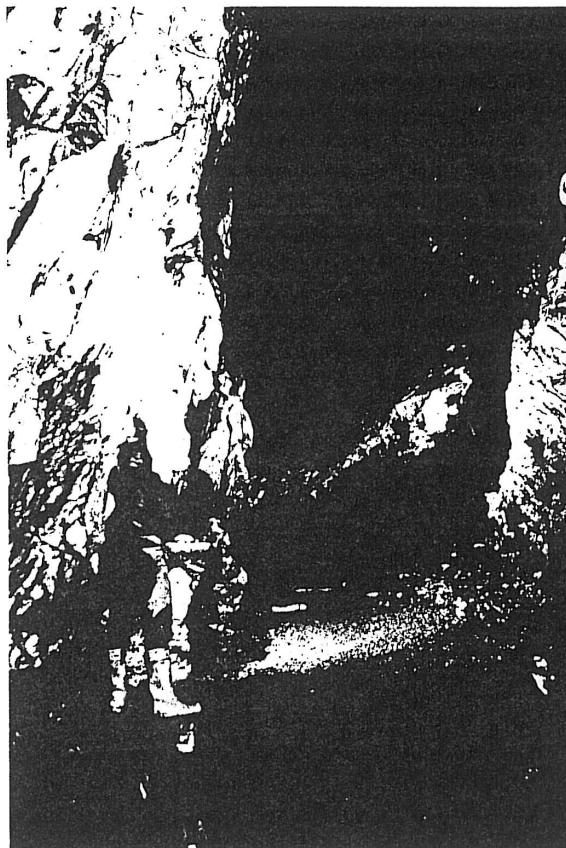
- a) száraz homok
- b) száraz homok

A Nyugati-ág alsó szintjén mintegy három méterrel a patak szintje felett helyezkedik el a hozzávetőleg egy méter átmérőjű és egy méter mély medence, mely csak különlegesen nagy árvizek alkalmával telítődik vízzel.

8. Varrógép

- a) száraz homok – fal mellett
- b) száraz homok – fal mellett

A Patakos-ág mintegy 4-5 méter széles és 15-20 méter magas szakaszán áll a különleges formájú kőtömb, mely a "Varrógép" vagy a "Kígyófej" nevet viseli. E részen vízfolyás csak árvizekkor figyelhető meg.

9. ábra: Patakmeder, Nyugati-ág

9. II.-szifon

- a) talaj, agyagos sóder
- b) talaj, nedves agyag

A II-szifon időszakosan nyitott: ilyenkor vízszintje lecsökken annyira, hogy átjárhatóvá válik, a fennmaradó időben a szifon kerülőjáratát szükséges használni. Árvízkor a szifon túrtelik, kisebb vízfolyás indul belőle, mely néhány méter után a sóderben elnyelődik.

10. III.-szifon

- a) talaj, nedves sóder – szifonhoz közelebb
- b) talaj, nedves sóder – szifontól távolabb

A III.-szifon alját agyagos sóder alkotja, mintegy 10 méter mély. Nagy árvizekkor a szifon feltölthető, de normál körülmények között egész évben járható. A vízmű csoporttól eltekintve a barlangnak ez a része alig látogatott.

11. 5 ZIL-es -terem

- a) talaj, száraz agyag
- b) talaj, száraz agyag

A nagyméretű terem aljzatát száraz, szeptáriás agyag borítja. A hely átlagosan látogatott.

12. Tó

(A kiszemelt hely nem bizonyult gyűjtésre alkalmasnak, és a csapda víz alá kerülése után a gyűjtéssel e helyen felhagytam.)

13. Bontás

- a) talaj, agyagos sóder

A Keleti-ág e végpontján 1991 nyarán feltáró kutatás kezdődött. Ekkor több műszakban 4-5 fő dolgozott az adott helyen, s ez a szervesanyag mennyiségének feltételelezhető megnövekedését vonta maga után. Ettől eltekintve a járat nem látogatott.

14. Középső-szifon

a) talaj, agyagos sóder

A Keleti-árat lezáró szifonok közül legkönyebben a Középső-szifon megközelíthető. A szifon vízszintje erős ingadozást mutat, és az itt elhelyezett csapdát a decemberi hirtelen esőzés következtében megemelkedett víz elmosta, így e helyről az utolsó vizsgálati időszakról nincs adat. A vízmérő csoporttól eltekintve ez a rész ritkán látogatott.

A kiszemelt gyűjtőhelyek a rendelkezésre álló táplálékmennyiség alapján két osztályba sorolhatók.

1. emberi jelenlét következtében eutrophizálódott helyek (3., 4., 5. és 13. gyűjtőhely)
2. a tapasztalatok alapján kevésbé befolyásolt, oligotroph helyek (1., 2., 6., 7., 8., 9., 10., 11. és 14. gyűjtőhely)

Ez a felosztás a kvantitatív analízisben szereplő csapdázási adatok értelmezésére szolgál.

4. Eredmények

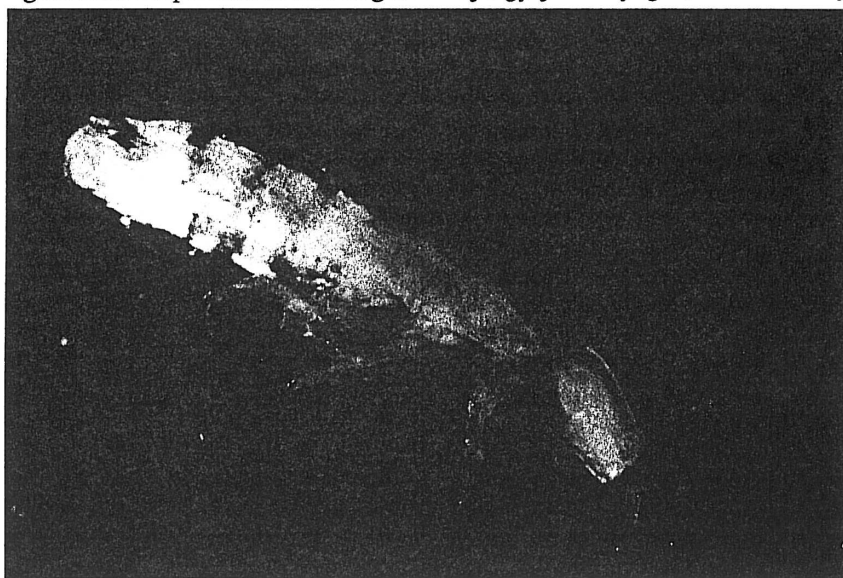
4.1. A barlangban előforduló Collembola fajok és azok elterjedése

A következő Collembola fajok jelenléte nyert megállapítást az István-lápai-barlangban 13 gyűjtőhelyen felállított, összesen 29 csapdában:

1.) *Onychiurus variabilis* STACH 1954

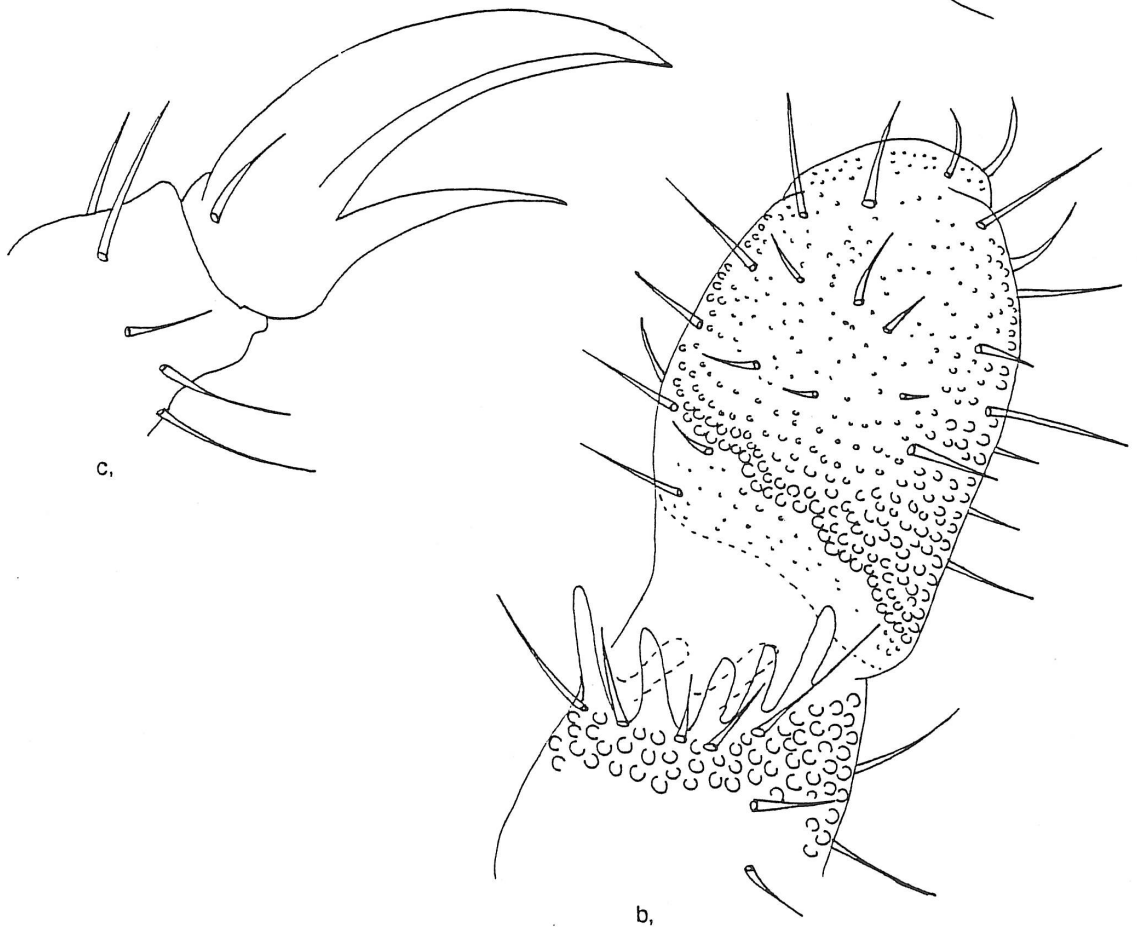
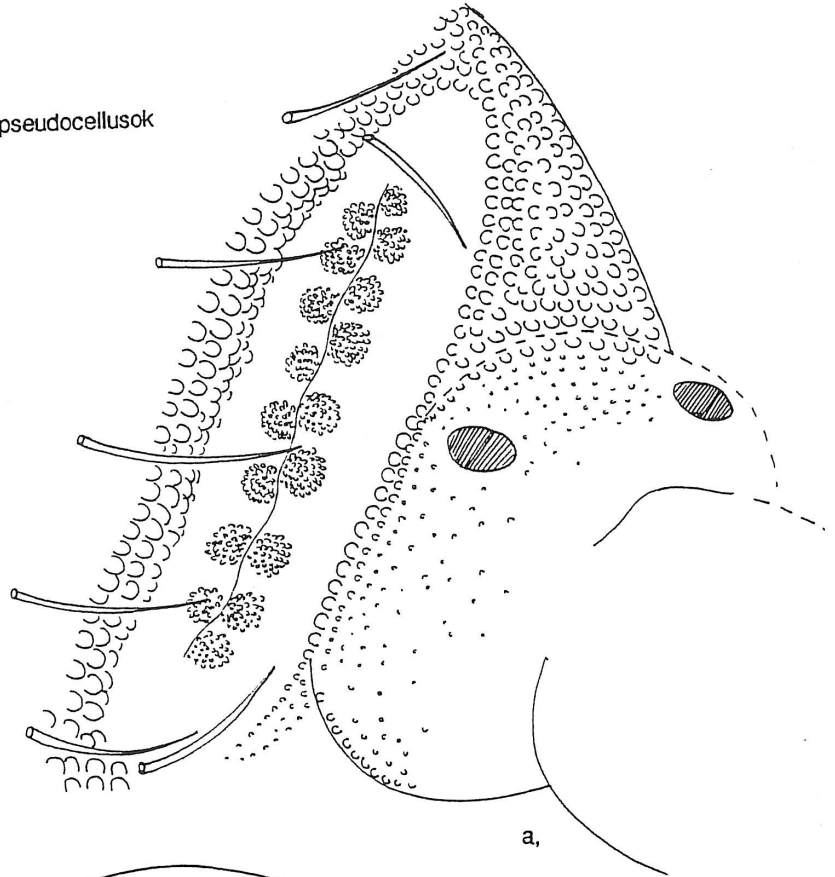
A meghatározás biztonságát befolyásolta, hogy a megvizsgált mintegy húsz egyed között nem volt kifejlett hím, így a hasi szervre vonatkozó határozóbélyeg nem volt használható. A faj PALISSA (1965) meghatározása szerint troglóphil. A barlangban talált példányok hosszúsága (3-4 mm) mintegy háromszorosa az irodalomban szereplő adatnak (1-1,5 mm PALISSA (1965) után). Ezért ehelyütt az *Onychiurus variabilis* forma *maxima* elnevezésű forma bevezetése javasolható (10., 11., 14. ábra).

A faj a barlang bejárat szakaszaiból, az 1)-es, 2)-es és a 3)-as gyűjtőhelyekről került elő, ott rendszeresen előfordult. A talált ivarárány alapján részlegesen parthenogenetikus szaporodásuk lehetséges. A faj a gyűjtött anyag 2,43 %-át alkotja.

10. ábra: *Onychiurus variabilis* sztereomikroszkópos képe

11. ábra: *Onychiurus variabilis*
a, postantennalis szerv és pseudocellusok
b, antennalis szerv
c, III. karom

- 2.) *Folsomia candida* (WILLEM 1902); STACH 1947 = *F. fimetaria* var. *caldaria* =
F. distincta = *F. kingi*

Ez a faj Európában, Magyarországon is általánosan elterjedt, barlangokban közönséges troglóphil faj (PALISSA 1965), az István- és Anna-barlangból ismert (LOKSA 1962). A *Folsomia candida* (14. ábra) az István-lápai-barlangban a bejárat szakasz kivételével általánosan elterjedt, helyenként tömegesen előfordul, a gyűjtött anyag 39,35 %-át alkotja (lds. 15. ábra). PALISSA (1965) szerint részleges parthenogenetikus szaporodásuk lehetséges.

- 3.) *Oncopodura crassicornis* SHOEBOOTHAM 1911

Ez a faj európai elterjedésű, troglóphilnak számít (PALISSA 1965), az István-barlangól is ismert (LOKSA 1962). Az *Oncopodura c.* (lds. 14. ábra) a barlangban általánosan elterjedt, változó relatív gyakorisággal előforduló faj, a gyűjtött anyag 11,77 %-át alkotja (lds. 15. ábra)

- 4.) *Arrhopalites bifidus* STACH 1945, 1956.

Lengyelországból, Németországból és Magyarországról leírt troglóbiont faj, az István- és Anna-barlangból ismert (LOKSA 1962) (lds. 13., 14. ábra). A gyűjtött anyag 36,71 %-át alkotja (lds. 15. ábra).

- 5.) *Arrhopalites aggtelekiensis* STACH 1929 subsp. *bükkensis* LOKSA 1969

Magyarországról ismert troglóbiont faj, ez az alfaj a bükki Szamentu-barlangból ismert (LOKSA 1969) (lds. 13. 14. ábra). A gyűjtött anyag 9,64 %-át alkotja (lds. 15. ábra)

Az *Arrhopalites* fajok az összes gyűjtőhelyen, több csapdában tömegesen voltak zsákmányolhatók. Az egyes fajok egyedeinek gyakorisága a különböző gyűjtőhelyeken nem megállapítható, az összes példányból vett 168 egyedből álló minta alapján a fajok százalékos megoszlása a következők szerint alakul:

Vizsgált egyedek száma:	168	100 %
A. bifidus:		133 79,2 %
hím:	100	75,2 %
nőstény:	33	24,8 %
A. aggt. ssp. bükk.:		35 20,8 %

A talált ivararányok alapján az *Arrhopalites bifidus* esetében parthenogenetikus szaporodás feltételezhető.

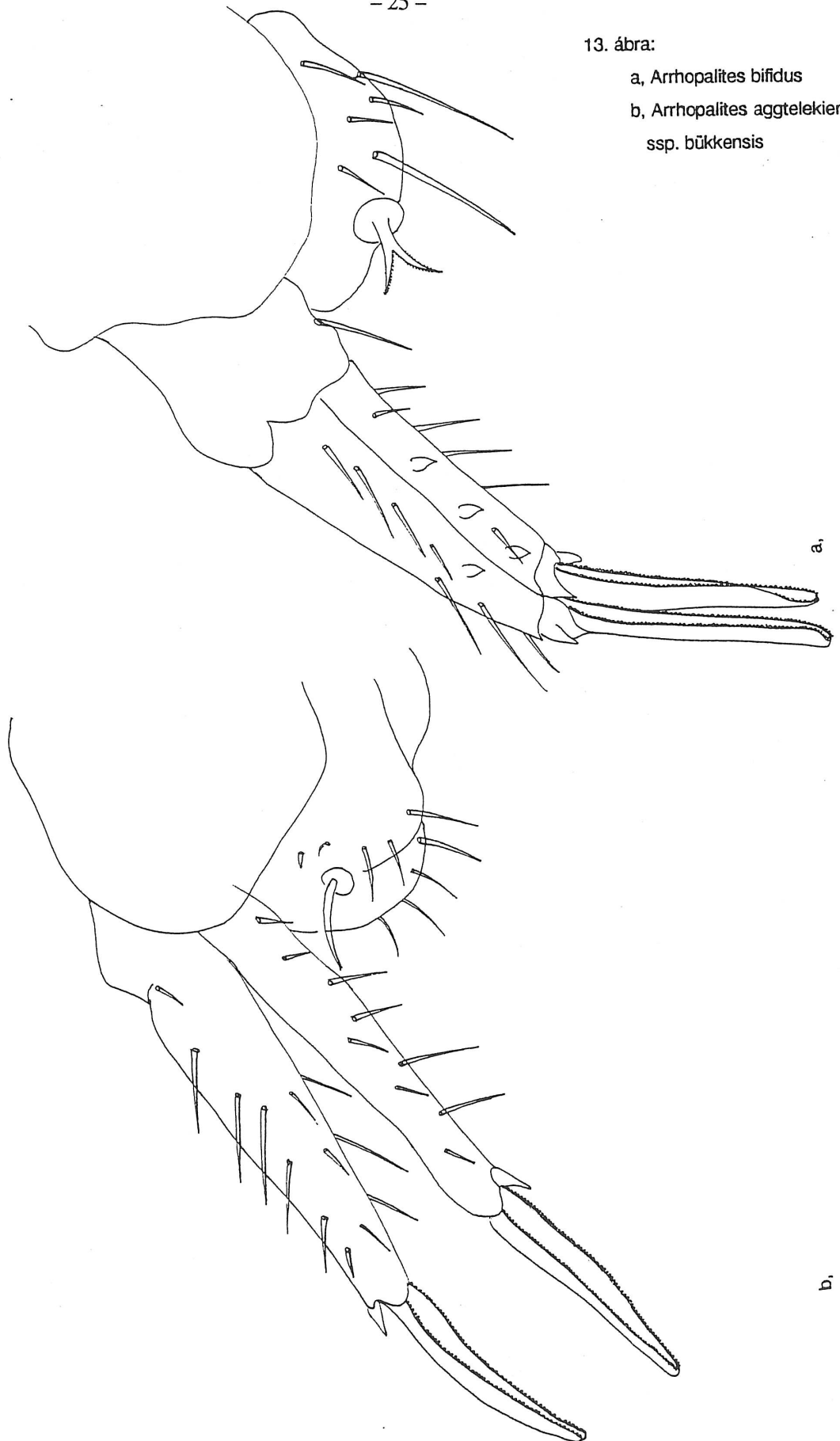
12. ábra: *Arrhopalites spec.* és *Megalothorax minimus* sztereomikroszkópos képe

13. ábra:

a, *Arrhopalites bifidus*

b, *Arrhopalites aggtelekiensis*

ssp. *bükkensis*

6.) *Arrhopalites pygmaeus* WANKEL 1860; STACH 1956

Europában és Magyarországon is elterjedt, többnyire barlangi előfordulású faj. Utólagos vizsgálatok keretében BRETTFELD (Christian-Albrechts-Universität Kiel) egy mintegy 300 Symphypleona példányból álló szűrőpróbában a faj két példányát találta. Annak valószínűsége, hogy a megelőző vizsgálatok során e fajt nem vettem észre – tekintetbe véve a jól megkülönböztethető határozóbélyegeket, mint a lapátformájú anális tüske – csekély, bizonyos, hogy a faj előfordulása a barlangban igen ritka.

7.) *Megalothorax minimus* WILLEM 1900; STACH 1957

Észak- és Közép-Európából ismert troglóphil faj (lds. 14. ábra).

A faj jelenlétére rendkívüli kicsinysége miatt csak röviddel a vizsgálatok befejezése előtt derült fény, a rendelkezésre álló egyedek pontos csapdákbeli eloszlása nem rekonstruálható, ezért a statisztikai értékelésben, a 4.2. fejezetben a faj nem szerepel.

A vizsgálatok során egy alkalommal az 1a csapdában egy, az *Entomobrya* nemzetségbe tartozó faj közül egy példány került elő. A felszínről származó állat a további értékelésben, a 4.2. fejezetben nem szerepel.

Feltételezve, hogy az *Arrhopalites* fajok megoszlására vonatkozó minta a barlang egészére reprezentatív, az *Arrhopalites bifidus* és a *Folsomia candida* a barlangban leggyakoribb fajok, relatív gyakoriságuk mintegy 39% illetve 37%. (lds. 15. ábra)

Hely: István-lápai-barlang

Időpont: 1991. Aug. 6.

Gyűjtő: Spielmann Edit, Szilágyi Zsuzsa, Maucha Gergely

	Csapdák száma																									
	1a	1b	2a	2b	3a	3b	3c	4a	4b	4c	5a	5b	5c	6a	6b	7ab	8ab	9a	9b	10a	10b	10c	11a	11b	13a	14a
Collembola	9	7	6	3	44	22	9	102	6	6	4	4	4	2	1	1	0	2	0	0	0	0	0	0	4	0
Diptera	0	1	5	2	0	2	3	50	47	75	0	4	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	5	74
Acarí	8	5	4	3	11	13	3	15	4	10	3	7	1	22	10	29	14	8	3	0	1	6	1	15	1	0
Carabidae	0	0	0	0	0	5	4	1	2	0	0	0	0	0	0	0	0	1	0	2	0	1	0	1	2	
Arrhopaltes	3	4	4	1	3	11	9	43	-	1	0	2	0	2	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Folsomia	0	0	0	0	0	0	0	1	-	1	3	2	3	0	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	4	0
Oncopodura	0	0	0	0	41	10	0	1	-	3	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Onychiurus	6	3	3	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0

Hely: István-lápai-barlang

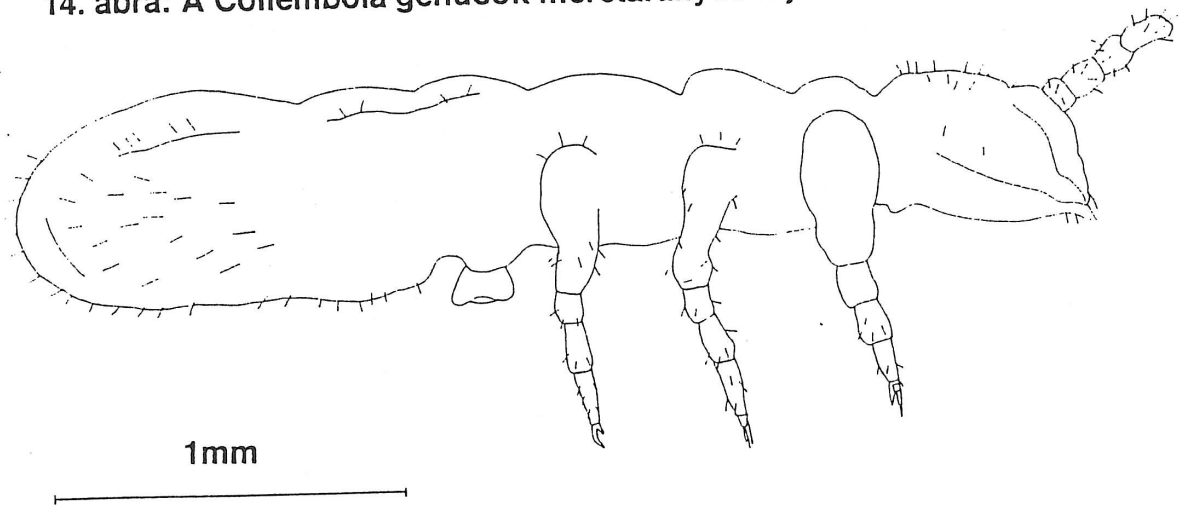
Időpont: 1991. Sept. 21.

Gyűjtő: Spielmann Edit

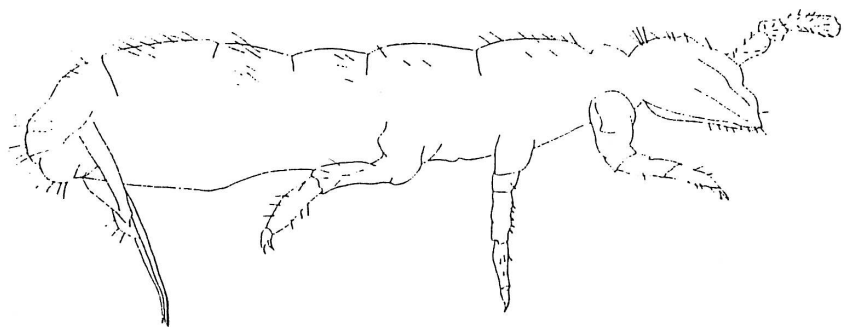
	Csapdák száma																							
	1a	1b	2a	2b	3a	3bc	4a	4bc	5a	5b	5c	6a	6b	7ab	8ab	9a	9b	10a	10b	10c	11ab	13a	14a	
Collembola	21	16	8	12	59	88	240	15	115	0	40	5	13	3	0	0	1	3	0	2	2	36	3	
Diptera	1	0	0	0	2	1	100	47	1	1	5	0	1	1	0	0	0	0	0	0	2	30	1	
Acarí	3	3	4	2	3	4	85	225	3	7	7	3	8	16	10	6	1	1	0	0	4	2	0	
Carabidae	0	0	0	0	4	2	4	3	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	3	0	0	1	3	
Arrhopaltes	3	9	8	8	25	31	228	14	49	0	5	0	2	0	0	0	0	0	0	0	1	0	1	
Folsomia	0	0	0	0	1	1	7	1	64	0	34	5	9	3	0	0	0	1	3	0	0	34	2	
Oncopodura	0	0	0	3	32	55	5	0	2	0	1	0	2	0	0	0	0	0	0	0	1	2	0	
Onychiurus	18	7	0	1	1	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	

Függelék: Az Arthropodák számszerű eloszlása az István-lápai-barlangban

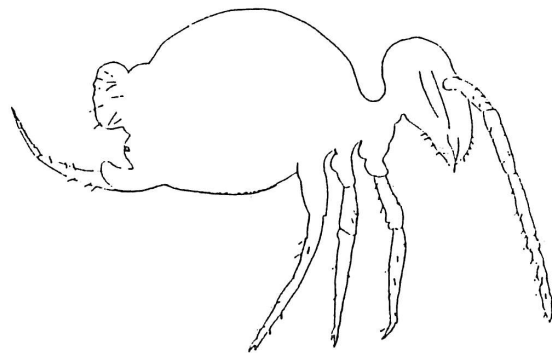
14. ábra: A Collembola genusok méretarányos rajza

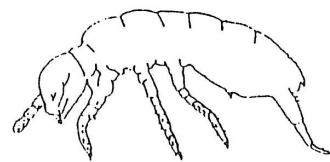
1. *Onychiurus*

2. *Folsomia*

3. *Arrhopalites*

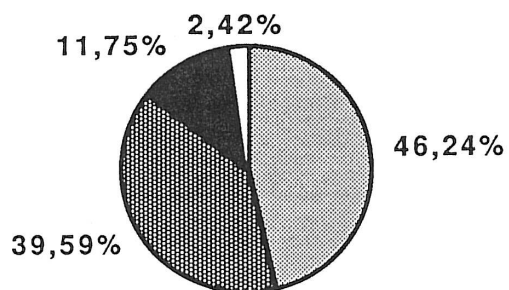
4. *Oncopodura*

5. *Megalothorax*

15. ábra:

A barlangban talált 4 Collembola
genus relatív gyakorisága

■ Arrhopalites ■ Folsomia ■ Oncopodura □ Onychiurus

14.2. Kvantitatív vizsgálatok – eredmények és diszkusszió

A rendelkezésre álló adatokon alapuló további vizsgálatok az egyes Collembola fajok gyakoriságának csapdákbeli esetleges tér- illetve időbeli különbségeire vonatkoznak.

4.2.1. A Collembola fajok térbeli eloszlása a barlangban

Mind a fajok relatív gyakorisága, mind az állatok abszolút egyedszáma az egyes vizsgálati helyszíneken különbözőnek bizonyult. Azok a csapdák, melyek által fogott Collembolamennyiség (a 16., 17. ábrán n-nel jelölve) a vizsgálat összideje alatt 50 példány alatt maradt, az adatok értékelésekor fellépő bizonytalanság miatt a relatív gyakoriság vizsgálatokban nem szerepelnek. Figyelembe véve a jellemző meghatározó tényezőket – mint csapdáknak a barlang különböző részein való elhelyezkedését, a talaj minőségét és nedvességtartalmát valamint az antropogén szervesanyagbevitel különböző voltát az egyes helyeken – a rendelkezésre álló adatok alapján az alábbi megállapítások tehetők. A kapott eredményeket a 16. ábra szemlélteti.

Az *Onychiurus variabilis* faj gyakorisága az Aknarendszerben lefelé haladva csökken. Míg az első gyűjtőhelyen 82 (összegyedszám 37,4% -a), addig a harmadik gyűjtőhelyen 2 példány (0,4%) került a csapdába. A barlang belsőbb részeiből az *Onychiurus v.* teljes mértékben hiányzik (lds. 16. ábra).

Az eredmények alapján feltételezhető, hogy az eredetileg felszíni állatok természetes vagy antropogén hatásra a barlangba jutottak. A faj állandó előfordulása az adott gyűjtőhelyeken azt látszik igazolni, hogy ottlétük nem véletlen behurcolás eredménye. Azt eldöntendő, hogy a barlangbejárat közelében a felszínen a faj megtalálható-e, további vizsgálatok szükségesek. Egy későbbi időpontban folytatott vizsgálat a barlangban választ adhat arra a kérdésre, hogy a faj elérte-e maximális elterjedését, vagy ez az idővel változik. A barlang ember által ritkán látogatott felsőjárataiban csapdázva tisztázódhat, antropogén hatás játszott-e közre a faj barlangba jutásakor.

A *Folsomia candida* faj az *Onychiurus variabilis*-szel ellentétben az Aknarendszerben hiányzik a csapdákból, a harmadik gyűjtőhelyen relatív gyakorisága 1,9%, mely 14 példánynak felel meg. A barlang további vizsgált részeiben – 4a csapda kivételével, ahol rendkívüli mértékű téplálékgazdagság uralkodik s az Arrhopalites fajok dominálnak – domináns faunaelemnek tekinthető, relatív gyakorisága 65,8% és 96,9% között változik (16. ábra).

A kérdés megválaszolása érdekében, hogy milyen tényezők befolyásolják a faj elterjedését, további vizsgálatokra van szükség.

Az *Oncopodura crassicornis* egyedei a barlang teljes hosszában kis relatív gyakorisággal kerültek a csapdába. Ez az érték 2,1% (16. ábra 5. gyh.) és 11,5% (16. ábra, 4a csapda) között változik. Kivételt képez a harmadik gyűjtőhely –mely az Aknarendszer alsó bejárata közelében helyezkedik el – ahol a faj tömegesen jelent meg a csapdában a *Folsomia candida* csekély mértékű előfordulása mellett. Az *Oncopodura c.*-ből e helyen 279 példány a gyűjtés eredménye, mely a gyűjtött anyag 50,3%-nak felel meg. A *Folsomia candida* ugyanitt 1,9%-kal, 14 példánnyal képviseltette magát (16. ábra).

Az eredmények arra utalnak, hogy e két faj elterjedésüket tekintve egymást kizárja (lds.16. ábra 3., 5. gyh.), lehetséges, hogy az élőhellyel szemben támasztott ökológiai igényeik egymást nagy részben fedik.

Az Arrhopalites fajok mutatják a barlangban a legszélesebb elterjedést, a barlang teljes hosszában, a 9. gyűjtőhely – II. szifon – kivételével az összes csapdából előkerültek példányaik. A fajok relatív gyakorisága és abszolút egyedszáma az egyes vizsgálati helyeken széles keretek között mozog. A legnagyobb relatív gyakoriság, 86,0% a 4a csapda-WC-terem – anyagában volt megfigyelhető, ez az érték 1199 egyednek felel meg. A legkisebb relatív gyakoriság érték, 0,7% – mely mindössze két egyedet jelent – a 13. gyűjtőhely anyagából ismert (16. ábra).

4.2.2. A csapdák anyagának összetételét és mennyiségét befolyásoló tényezők

A zsákmány mennyiségére legnagyobb hatással a rendelkezésre álló tápanyag mennyisége van (DUDICH 1932), melynek megnövekedése emberi jelenléttel függ össze. A 3.4. fejezetben leírt felosztás szerint az ember által nagyobb mértékben befolyásolt helyeken (3., 4., 5. és 13. gyűjtőhely) az egy csapdára redukált egyedszám adatok átlagértéke a teljes gyűjtési periódus alatt 522 egyed/csapda. Ugyanez az érték az ember által kisebb mértékben befolyásolt helyek esetén 32 egyed/csapda, az átlagértékek alapján tehát a különbség mintegy 17-szeres. Ez a különbség a mért szélsőértékeket tekintve – melyek 1394 egyed/csapda a 4a csapda, illetve 4 egyed/csapda a 8. gyűjtőhely esetében – mintegy 348-szoros (lds. 17. ábra)

(A 7. illetve 14. gyűjtőhely esetén a teljes vizsgálati periódusra vonatkozó adatok nem álltak rendelkezésre, így azok e számításokra nem alkalmasak.)

Az 5. gyűjtőhely (Tábor) és a 6. gyűjtőhely (Sárkányfal bejárata) összehasonlításából kiűnik, hogy az eltérő táplálékviszonyok következtében az egyedszámok ugyan nagy eltérést mutatnak (lds. 17. ábra 5. gyh.: 495 egyed/csapda; 6. gyh.: 40 egyed/csapda), de a fajok százalékos megoszlása az egyes helyeken szinte azonosnak mondható (lds. 16. ábra).

A barlangi környezet ember által történő befolyásolásának speciális esete az, amely a 4. gyűjtőhely, a WC-teremben érvényesül. A sterilizálásra szolgáló karbid jelenléte annak közvetlen környezetében (4b, 4c csapdák) a *Collembola* fauna nagymértékű egyedszám-beli csökkenését vonja maga után. A csapdánként számított átlagos egyedszám itt 56 egyed/csapda, tehát 4a-hoz viszonyítva az egyedszám mintegy 25-ödére csökkent.

A különböző környezeti viszonyok a zsákmány összetételét is befolyásolják. A 4. gyűjtőhelyen, a WC-teremben a 4a csapdában az *Arrhopalites* fajok dominálnak, arányuk 86,0%, míg a 4b illetve a 4c – a karbid közelében lévő – csapdáknál a normál megoszlást, a *Folsomia candida* dominanciáját találjuk (65,8%), az *Arrhopalites* fajok aránya 23,4%-ra csökkent (16. ábra).

Az Arrhopalites fajok WC-terembeli ^{ny} ^{elő} dominanciája alapján arra a következtetésre juthatunk, hogy az említett fajok coprophilnak tekinthetők.

A talaj nedvességtartalma a csapdák környezetében nem befolyásolta jelentősen a zsákmány mennyiségét illetve minőségét. Hatással van azonban a talaj minősége az egyedszámra. Az eredmények feltételezik, hogy a laza sódertalaj a Collembolák számára nem kedvező, e helyeken – a 13. gyűjtőhely kivételével, ahol antropogén hatásra a táplálékviszonyok jelentősen megváltoztak – a zsákmány mennyisége jelentősen lecsökkent, a gyűjtés teljes idejére és egy csapdára vonatkozó egyedszámot tekintve e helyek átlagértéke mintegy 6 egyed/csapda. A 13. gyűjtőhelyen megfigyelhető az Arrhopalites fajok nagymértékű relatív csökkenése, mindössze 0,7%-át alkotja az összes egyedszámnak (lds.16.ábra).

Az Arrhopalites fajok ökológiai igényeinek felderítése további részletesebb vizsgálatokat kíván.

4.3. A barlangban előforduló egyéb állatcsoportok

A barlangot faunisztikai szempontokból nem vizsgálták, így az e vizsgálatban nem szereplő egyéb állatcsoportokról pontos információink nincsenek. Jelen munka keretében nem kerül tárgyalásra a barlang bejárati szakaszának faunája, mely troglloxén és troglophil fajokból áll.

Ugyancsak nincs mód – ismeretek hiányában – a barlangban előforduló denevérek teljeskörű kvantitatív és kvalitatív vizsgálatára. Saját megfigyelések alapján azonban a barlangban *Myotis myotis/blythi*, *Myotis emarginatus* valamint *Rhinolophus hiposideros* példányai figyelhetők meg, de e terület még további kutatásokat igényel.

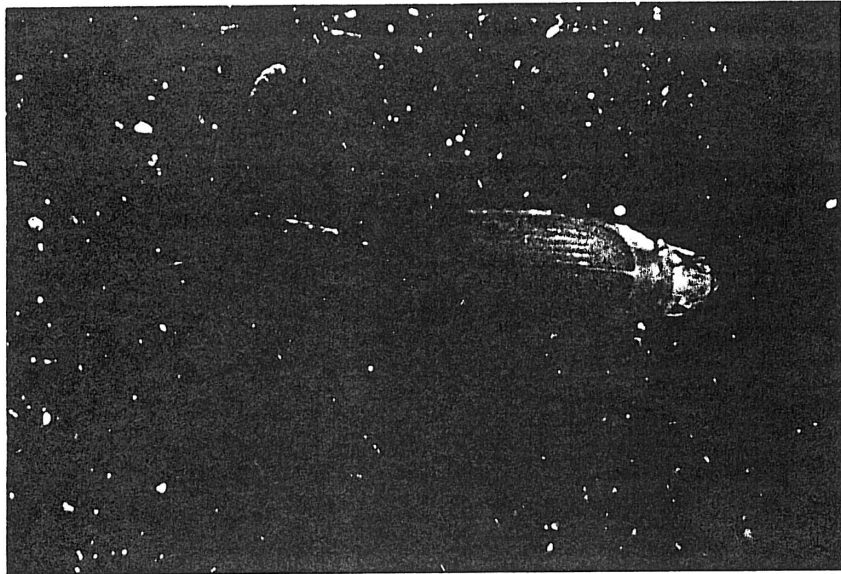
A barlang gyakran időlegesen kiszáradó állóvizeiben gyakori egy Niphargus-faj, melynek meghatározása folyamatban van.

Az Arthropodákat képviselő négy állatcsoport egyedszámát a különböző gyűjtési helyeken a 16. ábra ábrázolja.

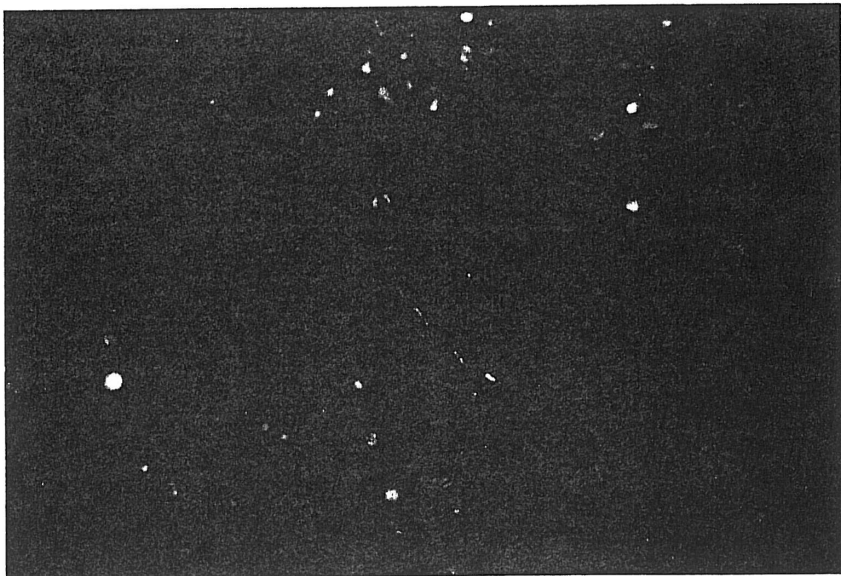
Az elhelyezett csapdákba a barlang teljes hosszában, de nem nagy egyedszámban került a bükki vakfutrinka, *Duvalius gebhardti* (lds. 18., 19. ábra) mely troglobiont faj.

A barlang teljes hosszában jellemzőnek mutatkozott egy atka faj, melynek pontos meghatározása további feladat.

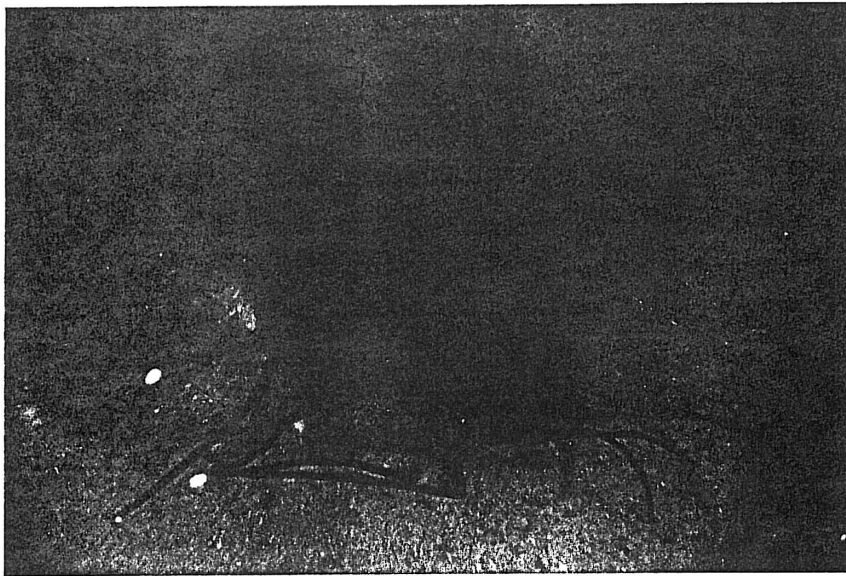
A Dipterakat a barlangban két család képviseli: a Sciaridae (lds. 20. ábra), és a Sphaeroceridae (lds. 21. ábra).

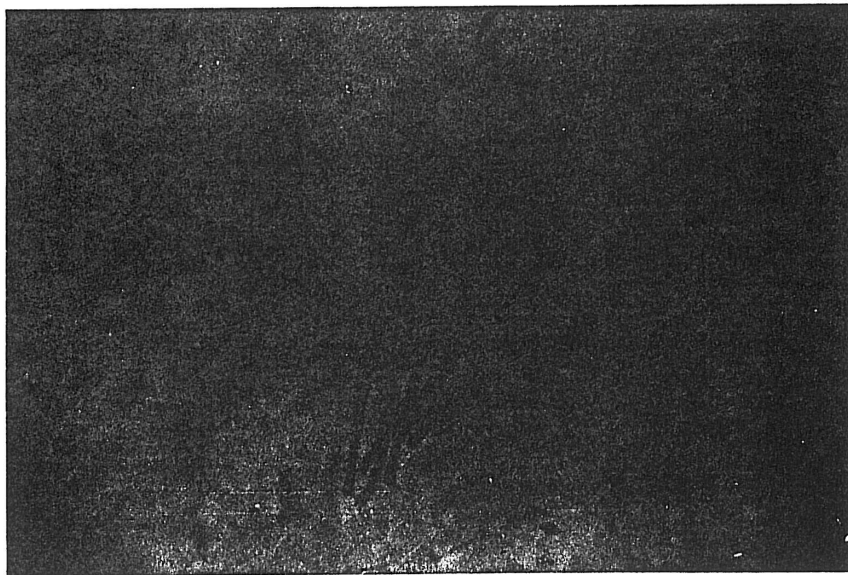
18. ábra: Duvalius gebhardtii (kb. 14x)

19. ábra: Duvalius gebhardtii (kb. 25x)

20. ábra: Sciaridae spec. (kb. 14x)

21. ábra: Sphaeroceridae spec. (kb. 25x)

A lokálisan gyakran nagy mennyiségben fogott Dipterák morfológiája alapján arra a következtetésre juthatunk, hogy esetükben felszíni állatokról van szó, melyek csak a barlangba jutó antropogén anyagbevitel következtében képesek tartós túlélésre. A vizsgálati eredmények azt mutatják, hogy e kétszárnyúak az ember jelenlétével összefüggő szervesanyagfeldúsulásból jól profitálnak. Röpképességük folytán a Collembolák– mint talajlakók –számára kedvezőtlen táplálékforrásokat is ki tudják használni, így a karbidhoz közelebb lévő helyeken is nagy mennyiségben kerültek a csapdába (lds. 17. ábra 4. gyh.). Az egyes helyeken nagy tömegben előforduló állatok pusztulásuk után az egyébként rendkívül oligotroph élőhelyek fontos szervesanyagforrását jelenthetik, s így, indirekt módon a Collembolák s más barlangi szervezetek profitálhatnak jelenlétükből.

5. Diszkusszió

5.1. Az István-lápai-barlang és az István-barlang Collembola faunájának összehasonlítása

A Lillafüred környéki barlangok Arthropoda faunájának felmérését LOKSA (1962) végezte. A NAGYMIHÁLY(a) után az István-lápai-barlang keleti végpontjától 250 m távolságban található István-barlang LOKSA által készített fajlistája 12 Collembola fajt tartalmaz, melyek közül egy bizonyult troglobiontnak. Az Anna-barlang, bár keletkezését tekintve az előbbi barlangokkal – lévén szingenetikus mésztufa-barlang – összefüggésben nem állhatott, térbeli közelsége miatt azonban összevetésre érdemes. Az Anna-barlangból leírt 10 Collembola faj közül kétő troglobiont. A Szeleta-barlang 11 Collembola faja közt ilyen nem fordul elő. A barlangi élőlényeket DUDICH (1932) a barlangi élőhelyhez való kötődést figyelembe véve csoportosította. E besorolás szerint az István-barlang, Anna-barlangban illetve az István-lápai-barlangban talált Collembolla fajok listája a következő:

	Ist.-láp.-bg.	István-bg.	Anna-bg.
1. <i>Hypogastrura purpureescens</i> (LUBR.) ***	–	+	–
2. <i>Hypogastrura bengtssoni</i> (AGR.) ***	–	+	–
3. <i>Hypogastrura caviola</i> *	–	–	+
4. <i>Willemia anophthalma</i> BÖRN. ***	–	+	–
5. <i>Neanura muscorum</i> (TEMPL.) ***	–	–	+
6. <i>Onychiurus armatus</i> GIS. **	–	+	–
7. <i>Onychiurus "fimetarius"</i> AUCT. **	–	+	+
8. <i>Onychiurus variabilis</i> STACH **	+	–	–
9. <i>Folsomia candida</i> (WILL.) **	+	+	+
10. <i>Isotoma notabilis</i> SCHAFF. ***	–	+	–
11. <i>Pseudosinella alba</i> (PACK) **, ***	–	+	+
12. <i>Lepidocyrtus curvicollis</i> BOURL. ***	–	+	–
13. <i>Heteromorvus nitidus</i> (TEMPL.) **	–	+	+
14. <i>Tomocerus minor</i> (LUBB.) **, ***	–	–	+
15. <i>Arrhopalites bifidus</i> STACH *	+	+	+

16. <i>Arrhopalites aggtelekiensis</i> STACH *	+	-	-
subsp. <i>bükkensis</i> LOKSA			
17. <i>Arrhopalites pygmaeus</i> WANK. **	+	-	-
18. <i>Oncopodura crassicornis</i> SCHOEB. **	+	+	-
19. <i>Megalothorax minimus</i> WILLEM **	+	-	+

- * troglobiont - eutroglobiont
** troglóphil - hemitroglobiont
*** troglóphil - pseudotroglobiont

(Az itt követett osztályozás a fendelkezésre álló irodalmat követi (DUDICH 1932, LOKSA 1962, PALISSA 1965))

A Szeleta-barlangban előforduló Collembola fajok listája:

1. *Hypogastrura purpurescens* (LUBB.)
2. *Onychiurus armatus* (TULLB.)
3. *Onychiurus fimetarius* (AUCT.)
4. *Tullbergia krausbaueri* (BÖRN.)
5. *Isotoma notabilis* (SCHÄFF.)
6. *Folsomia quadrioculata* (TULLB.)
7. *Pseudosinella alba* (PACK.)
8. *Lepidocyrtus curvicollis* (BOURL.)
9. *Heteromurus nitidus* (TEMPL.)
10. *Tomocerus vulgaris* (TULLB.)
11. *Arrhopalites caecus* (TULLB.)

Az István-lápai-barlang Collembola faunája a valószínűsíthető összefüggés ellenére jelentős különbségeket mutat az István-barlanghoz képest.

A Lillafüred környéki barlangokkal ellentétben, ahol az *Onychiurus* nemzetséget az *O. armatus* és *O. fimetarius* képviseli, addig az István-lápai-barlangban *O. variabilis* fordul elő.

A Symphypleona alrendből az István-barlangban egy *Arrhopalites* faj, az *A. bifidus* ismert, az István-lápai-barlangból azonban az *A. bifidus*on kívül az *A. aggtelekiensis ssp. bükkensis* és *A. pygmaeus* jelenléte is ismertté vált. A Szamentu-barlangból leírt *A. aggtelekiensis ssp. bükkensis* előfordulása az István-lápai-barlangban megengedi azt a feltételezést, hogy egykor a barlangok között – legalább a barlangban élő szervezetek terjedését biztosító – összefüggés volt. Az említett alfaj jelenléte ezek alapján feltételezhető az István-barlangban is, ezt eldöntendő szükséges lenne a barlang alsóbb részeinek kiegészítő vizsgálata.

Közös faunaelem az említett barlangokban a más magyarországi barlangokban is előforduló (DUDICH 1932, LOKSA 1961) *Folsomia candida*.

Az István-lápai-barlang Collembola faunáját tekintve felűnik a pseudotroglobiont (DUDICH 1932) fajok hiánya. Ez a megfigyelés a barlang mélységével összefüggő nagyfokú elszigeteltséggel magyarázható. Valószínűleg hozzájárul az István-barlang gazdagabb faunájához az a tény is, hogy a felszíni állatok behurcolásának lehetősége az idegenforgalom folytán jelentősen megnőtt.

Az itt bemutatott adatok alapján ugyancsak nincsenek jelen az István-lápai-barlangban a LOKSA (1962) által guanophilként jellemzett fajok, a *Hypogastrura purpurescens* és *H. bengtssoni*. Tekintve, hogy a barlangban a denevérek tömeges előfordulása nem ismert, jelenlétük nem feltétlenül volt várható. A barlang nagy kiterjedése miatt azonban ma még ismeretlen nagyobb denevércolonniák előfordulása nem zárható ki. Az István-lápai-barlangban végzendő esetleges denevérvizsgálatok kapcsán szükséges lenne a függőhelyek környékének Collembola faunáját e szempontból tüzetesen megvizsgálni.

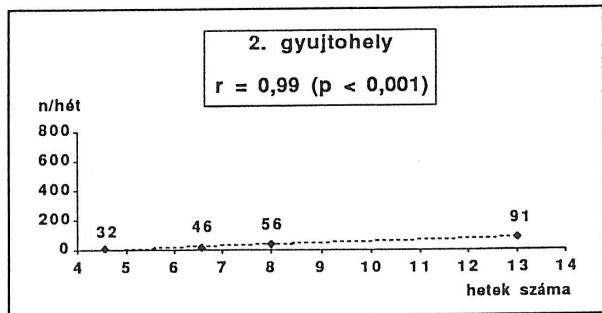
Az Anna-barlangban az ott ugyancsak jelenlévő *A. bifidus* mellett *Megalothorax minimus* és *Folsomia candida* egyedei jutottak a csapdákba az István-lápai-barlangból megismert fajok közül. Figyelembe véve az István-lápai-barlangban végzett vízfestések eredményeit (BORBÉLY, S. és LÉNÁRT, L. 1985), miszerint a jelzett víz részben az Anna-forrásban jelenik meg, nem zárható ki annak a lehetősége, hogy az István-láparól származó vízzel a barlangban élő Collembolák terjedésére is lehetőség nyílik. Emellett szól az a tény is, hogy az ugyancsak a közvetlen környéken található, de az eddig említett barlangoktól hidrológiailag teljesen elkülönült Szeleta-barlang Collembola faunája is nagymértékben eltérő, az István-lápai-barlangéval nem mutat átfedést, közös fajaik nincsenek.

A fajlisták eképpeni átfedése – illetve a Szeleta-barlang esetében elkülönültsége – egybeváág egy Létrási-Vizes-, Szepesi-, István-lápai- és István-barlang alkotta barlangrendszer létével.

5.2. A vizsgálati módszerről

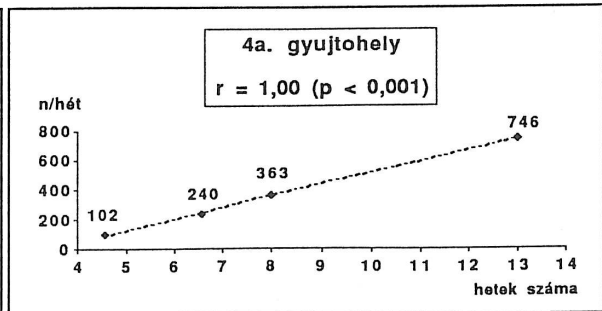
A kvantitatív vizsgálatok értékelhetőségének előfeltétele, hogy az elhelyezett csapdák hatékonysága a csapdázás időtartamától és a gyűjtőhely milyenségétől független legyen. Ennek vizsgálata érdekében a különböző időtartamú gyűjtések eredményeit egy hétre vonatkozó csapdánkénti átlagos zsákmánymennyiségre átszámítva, kifejezhető a csapda hatékonyságának időfüggése. A kapott eredmények alapján a csapdázás ideje alatt a csapdák hatékonysága konstansnak bizonyult, és a kapott egyenesek regressziója a statisztikailag értékelhető gyűjtőhelyeken 0,83 és 1,00 között változott (ld. 23. ábra). Az egyenesek meredeksége a populáció sűrűségével nő. Egy táplálékszegény (2. gyh.) és egy táplálékban gazdag (4a. cs.) gyűjtőhely eredményeinek különbségét az alábbi grafikonok szemléltetik (ld. 22. ábra).

22. ábra: Az egy csapdára vonatkoztatott zsákmánymennyiség változása az idővel az egyes gyh.-eken.

23. ábra: A kapott egyenesek szignifikancia értékei.

gyh.,	n	r	szignifikancia
1	227	0,97	**
2	156	0,99	***
3	567	0,83	nem sz.
4a	1451	1	***
4bc	112	0,91	*
5	1533	0,99	***
6	42	0,39	nem sz.
13	288	0,99	***

6. Összefoglalás

A dolgozat az István-lápai-barlang (Bükk-hegység, ÉK-Magyarország) Collembola faunájának vizsálatával foglalkozik. E vizsálatokra 1991 július 5. és 1992 február 15. között került sor, ekkor a barlangban elhelyezett 29 db. Barber-féle rovarcsapdából a következı Collembola fajok kerültek elı, melyek közül kettı bizonyult troglobiontnak.

1. *Arrhopalites bifidus*
2. *Arrhopalites aggtelekiensis ssp. bükkensis*
3. *Arrhopalites pygmaeus*
4. *Megalothorax minimus*
5. *Onychiurus variabilis*
6. *Folsomia candida*
7. *Oncopodura crassicornis*

A kvantitatív vizsálatok keretében az egyes fajok egyedszáma, relatív gyakoriságuk az egyes gyűjtési helyeken, valamint az ezeket befolyásoló tényezık vizsálatára került sor (15. és a 16. ábra). Az összesen 13 gyűjtıhelyen az egyes fajok összegyedszámát az ottani antropogén szervesanyagbevitel tekintetében összehasonlítva elmondható, hogy a táplálékban gazdag gyűjtıhelyeken az egyedszám átlagosan mintegy 17-szeresére emelkedett.

Az elhelyezett csapdákból a Collembola fajokon kívül *Duvalius gebhardti* valamint Sciaridae sp., Sphaeroceridae sp. és Acari sp. fordultak elı.

7. Irodalomjegyzék

- BALOGH, K. (1963): A Bükk-hegység és környékének földtani térképe (1:100 000) Bp.
- BALOGH, K. (1964): A Bükk-hegység földtani képződményei MÁFI Évk. 48 2 Bp.
- BORBÉLY, S. és LÉNÁRT, L. (1985): MKBT É-i Területi Csoportja Története 1952-1985. A MTESZ B.A.Z. megyei Szerv.-nek Tev. 1949-1985 Miskolc 291-306
- DUDICH, E. (1932): Biologie der Aggteleker "Baradla" Höhle in Ungarn. Wien
- FRISNYÁK, S.: Bükk utikalauz. Bp. 27-40
- GISIN, H. (1960): Collembolafauna Europas. Geneve pp. 312
- HANDSCHIN, E. (1929): Urinsekten oder Apterygota (Protura, Collembola, Diplura und Thysanura). In DAHL: Die Tierwelt Deutschlands. Fischer Verlag, Jena: 25.7.-25.45.
- HEVESI, A. (1984): A Bükk szerkezet és felszínfejlődésének vázlata: Földr. Ért. 169-203
- JUHÁSZ, Á. (1976): A földtani viszonyok és a karsztosodás összefüggése a Bükk-hegységben. Karszt és barlang 1-2 Bp.
- KORDOS, L. (1984): Magyarország barlangjai. Bp. Gondolat 74-86, 138-149
- LÉNÁRT, L. és Balla B.-né (1991): Denevérmegfigyelések a Létrási-Vizes-barlangban 1976-1991 között. Bors. Műsz. Gazd. Élet 3. Miskolc.
- LOKSA, I. (1961): Ökologisch-faunistische Untersuchungen in der Freiheitshöhle bei Égerszög. Biospel. Hung. XIII., Bp.
- LOKSA, I. (1962): Über die Landarthropoden der István-, Forrás- und Szeleta-Höhle bei Lillafüred. Biospel. Hung. XV., Bp.
- LOKSA, I. (1969): Zwei neue Arrhopalites-Unterarten (Collembola) aus Höhlen in Ungarn. Biospel. Hung. XXX. Bp.
- NAGYMIHÁLY, Z.^{szenthe, I}(a) *: Az István-lápai-barlang atlasza. (kézirat)
- NAGYMIHÁLY, Z.(b): Vízmérések az István-lápai-barlangban 1988-1991 között. (kézirat)

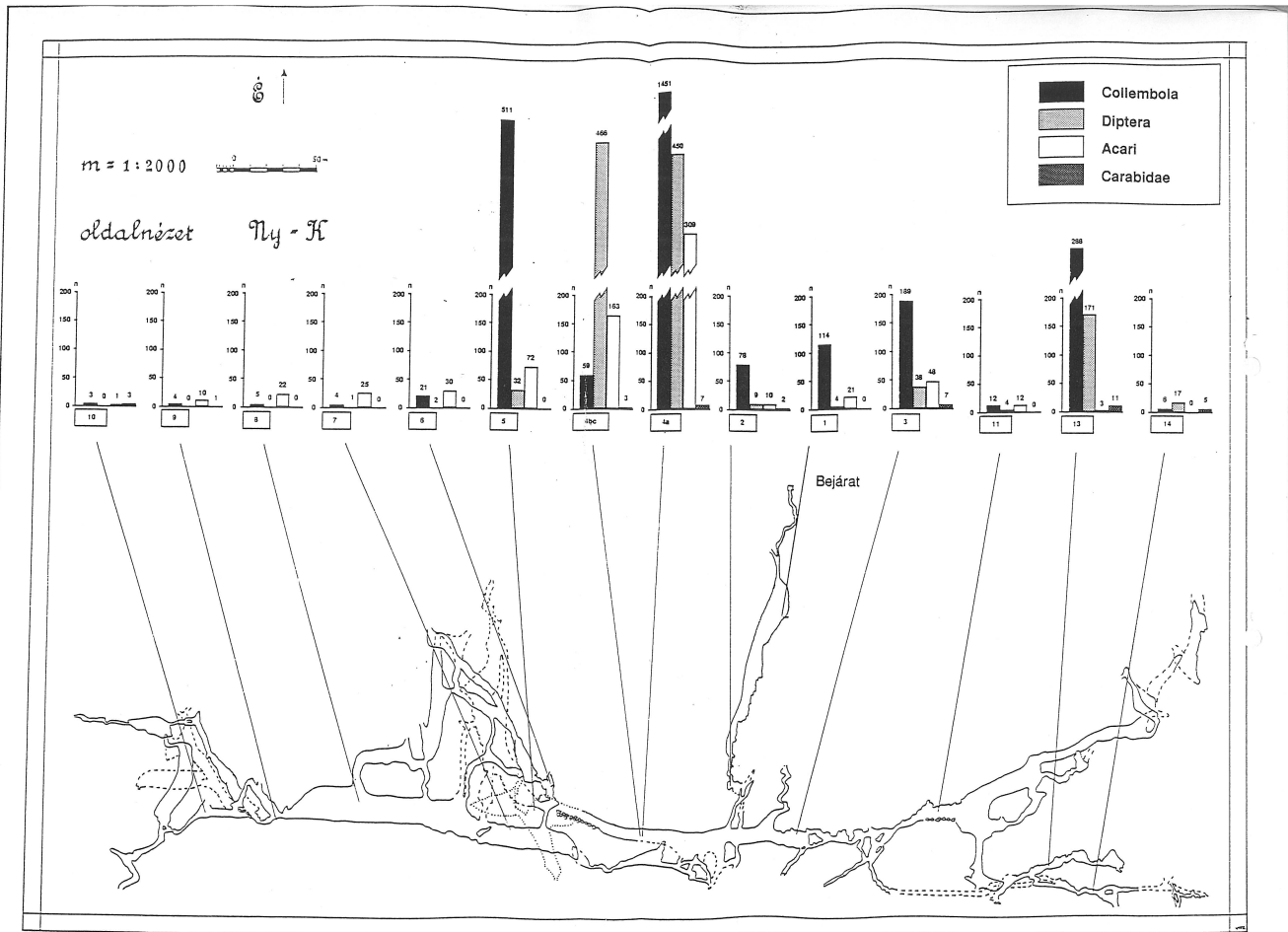
* A dolgozatban közölt térképek az István-lápai-barlang atlaszának részei. Mindennemű másolásuk, sokszorosításuk és egyéb módon való felhasználásuk a szerzők engedélyéhez kötött!

PALISSA, A. (1965): Die Tierwelt Mitteleuropas, Insekten I. Teil: Apterygota. M&Q Verlag Leipzig.

SÁNDOR, A. (1983): A Bükki Nemzeti Park. Bp. Mezőgazd. Kiadó

SOMOGYI, G. és LÉNÁRT, L. (1986): Bükki barlangok radioaktivitásának vizsgálata. MNME közleményei I. sorozat 1-4 füzet.

SOMOGYI, G. és HUNYADI, I. (1989): Historical Review of one Decade Radon Measurements in Hungarian Caves Performed by Solid State Nuclear Track Detection Technique. Bp., 10th Int. Conf. of Speleol. 631-632.

17. ábra: Az István-lápai-barlangban fogott 4 Arthropoda csoport számszerű eloszlása az egész vizsgálati periódus ideje alatt; egy csapdára redukált átlagos egyedszám